

Святослав Юрченко

*(аспірант I курсу, спеціальність «Освітні, педагогічні науки»,
педагогічний факультет)*

(Наук.керівн. – доктор пед.наук, професор І.В. Стражнікова)

Формування екологічної компетенції учнів в системі шкільної географічної освіти

Людина являється невід'ємним елементом природи, без неї вона не може існувати і жити, дихати, харчуватися, отримувати тепло, світло і житло. Саме тому відношення до природи має глибокий гуманістичний смисл, воно переростає в дбайливе ставлення до самої людини.

Є в цьому відношенні і політичний аспект, так як суспільство і його організація виробництва створює реальні реальні можливості для комплексного вирішення завдань по захисту природи, навколишнього середовища людини.

Але можливості і реальність не завжди співпадають і багато тут залежить від суб'єктивного, людського фактору, від ідейних вподобань, впевненості і готовності людей конкретно і правильно вирішувати екологічні проблеми.

Формувати таку впевненість і готовність реалізувати її в житті необхідно вже з юних років, на шкільній парті і навіть раніше – в ігрових кімнатах і живих куточках дитячих садків. Адже дбайливе ставлення до природи починається із знайомства дітей з рослинним і тваринним світом.

Особливу радість приносить дітям догляд за маленькими тваринами. Захищаючи їх, вони переживають при цьому підвищене почуття доброго покровительства по відношенню до слабкого, безпорадного. Багато добрих хвилин приносять дітям спостереження за комахами, метеликами, кониками, жучками, мурашками та бережному відношенню до них.

Відомий педагог В.А. Сухомлинський в своїй школі радості прагнув так виводити дітей і навколишній світ, щоб вони відчували, усвідомлювали, розуміли чудесну красу природи. Поява перших листків на деревах, їх розвиток весною і яскраві кольори осені, чарівні хмари, спалахи блискавок, зливовий дощ і веселі струмочки, появу льоду на калюжах — все це повинні відчуті діти як прекрасне в природі, переживши відчуття здивування і радості. Відчуття прекрасного в природі возвеличує діяльність учнів по охороні навколишнього середовища. Із задоволенням і відчуттям корисності своєї діяльності школярі доглядають за деревами і квітами на клумбах, працюють на шкільній ділянці восени. Власна праця по догляду за рослинами і тваринами підвищує результативність екологічного виховання дітей, сприяє перетворенню знань в екологічне переконання.

Проблеми охорони природи в умовах шкільного курсу географії слід розглядати ненав'язливо, поступово, адже головне завдання полягає в тому щоб

викликати інтерес до природніх об'єктів, виховати повагу до всього живого. Дієвим засобом формування екологічного світогляду в учнів буде залучення учнів до обстеження місцевих водойм, парків, скверів, до проведення Днів птахів, Днів лісу, Днів урожаю і інше. Так, наприклад, вчитель початкових класів всю свою роботу повинен узгодити з батьками, залучивши їх в роботу із школярами вдома по веденню щоденників природи, фенологічних спостережень та інше.

Оскільки географія в деякій мірі є суміжною наукою природничих дисциплін, так би мовити систематизуючою, в ній дається найбільше можливостей для пояснення і формування екологічних компетентностей, наприклад в процесі навчання можна подати учням приклад про створення гідроелектростанцій і при цьому застосування мір по охороні рибних багатств, приділити увагу використанню хімічних добрив для збереження родючості ґрунтового покриву і інше. Найбільш повно і безпосередньо екологічні питання розглядаються у позакласній роботі і у спеціальних екологічних об'єднаннях.

Потрібно знайомити учнів і з тим, який вклад наша держава вносить в міжнародне співробітництво по охороні навколишнього середовища, по боротьбі із небезпечними захворюваннями людей, з широкомасштабними епідеміями грипу і інших хвороб, про міри освоєння Світового океану. Дуже важливо пропагувати необхідність заключення міжнародних домовленостей про заборону хімічної зброї тощо.

Підготовка школярів до охорони навколишнього середовища здійснюється із урахуванням їх вікових особливостей. Якщо в початковій школі проходить первинне ознайомлення з цією проблемою і учні в основному володіють відповідними знаннями і елементарними вміннями, то в середніх класах у них формуються більш глибокі переконання і спеціальні практичні вміння і навички догляду за тваринами, рослинами, а старшокласники самі залучаються до боротьби за охорону природи.

У процесі навчання учнів в шкільному курсі географії формування природоохоронних знань здійснюватиметься з урахуванням принципу міжпредметності та геоекологічного підходу для розуміння проблем взаємовідносин людини і природи. Останній полягає у розгляді процесів і результатів взаємодії природи, господарства та населення та тій чи іншій території, також засвоєння основ раціонального природокористування та охорони природи на основі геоекологічного підходу забезпечує вивчення між предметних зв'язків природничих дисциплін, а саме географії та біології. Проте недостатньо вивчається принцип наступності знань, а тому екологічні знання про цілісність і зв'язки в природі залишаються окремим предметам природничого циклу таких як біологія, географія, фізика, хімія.

Щодо курсу «Рідний край» в 5-му класі, а саме в розділі «Взаємодія людини і природи», можливе проведення уроку міні - проектів, оскільки в курсі вивчається населений пункт в якому проживають учні, то доцільно буде розглянути найбільш гострі екологічні проблеми свого краю та шляхи подолання та покращення екологічного стану території або ж проведення просвітницької роботи серед населення по дбайливому ставленні до природи

Аналізуючи шкільну програму дисципліни «Географія» в 6 класі, основним чинником у формуванні природоохоронних знань учнів буде вивчення географічної оболонки як об'єкта географічної науки. Спочатку вивчаються окремі компоненти природи, а потім узагальнюються через встановлення взаємозв'язків між ними у визначенні природного комплексу, ландшафту. Такий підхід дає змогу засвоїти географічне розуміння природи як природного комплексу і відповідно утвердження ідей охорони природи, оскільки не доцільно охороняти окремий компонент природи, при цьому руйнуючи інші, з якими він тісно пов'язаний.

Запроваджуючи відповідні екологічні ідеї вивчаючи в 6 класі в темі «Літосфера» доцільно розглядати проблему надмірного використання корисних копалин, звертаючи увагу на глобальну проблему вичерпності ресурсів, впливу вулканізму на природні компоненти, а саме на зміну газового складу атмосфери і відповідно температури, зміну рельєфу території під впливом антропогенної діяльності людини.

Під час вивчення теми «Атмосфера» звернути увагу учнів на проблему глобального потепління та виділити окремо для вивчення питання «Забруднення атмосфери», «Вплив забруднення повітря на здоров'я людей» та інші.

У темі «Гідросфера» окрім загальних понять та складових водної оболонки звернути увагу учнів на втручання людини в екологічний простір вод, океанів та заходи по зменшенню шкідливого впливу людини на гідросферу. Зокрема в темі «Кругообіг води в природі» виділити увагу вивченню ступеню забруднення річок, озер, морів, океанів. Також доцільним в даній темі буде розкрити учням порушення кругообігу води в природі на прикладі вирубки лісів. В темі «Води суходолу» не розкритим є проблема впливу діяльності людини на зміну кількості і екологічного стану вод на прикладі своє місцевості.

В розділі «Природні комплекси» доречним буде при вивченні природних зон та комплексів Землі звернути увагу на впливі людини на них та значенні природних комплексів для життєдіяльності.

В 7-му класі, в курсі «Географія материків та океанів», при вивченні кожного материка та океану окрему увагу приділяти проблемам, охороні, подоланню екологічних проблем, впливу різних факторів на здоров'я

населення, природоохоронних об'єктів та територій того чи іншого материка чи океану. Також доцільним є те, що в межах теми «Екологічні проблеми материків та океанів» дати можливість учням самостійно досліджувати будь-який регіон, його екологічні проблеми та шляхи їх розв'язання.

Для формування в учнів естетичного смаку, дбайливого ставлення до природи, цінувати багатство та красу рідного краю та країни, сприймати природу як об'єкт краси, на уроках географії слід використовувати своєрідний метод порівняння, а саме поєднувати науку із мистецтвом, тим самим викликати позитивні почуття в учнів. Так, наприклад, у 8 класі при вивченні теми «Ландшафти України» для формування позитивних емоцій в учнів потрібно створити ситуацію де б вони милувались красою пейзажів, це можна досягти шляхом показу творів образотворчого мистецтва, кіно, музики, зачитування літературних творів, але варто пам'ятати, що потрібно не підміняти географію мистецтвом, а оживляти, збагачувати її.

Спираючись на свій досвід, В. О. Сухомлинський писав: «Дуже важливо, щоб дивовижний світ природи, гри, краси, музики, фантазії, творчості, що оточував дітей до школи, не закrywся би перед дитиною дверима класу, але, й нав'язати естетичне сприйняття природи неможливо, треба допомогти дітям якомога раніше відкрити цей світ дивовижної краси» [3, с. 137].

Письменник-географ Ю. К. Єфремов сформулював цю думку так: «Люблю і знаю. Знаю і люблю. І тим повніше люблю, чим глибше знаю» [6, с. 254].

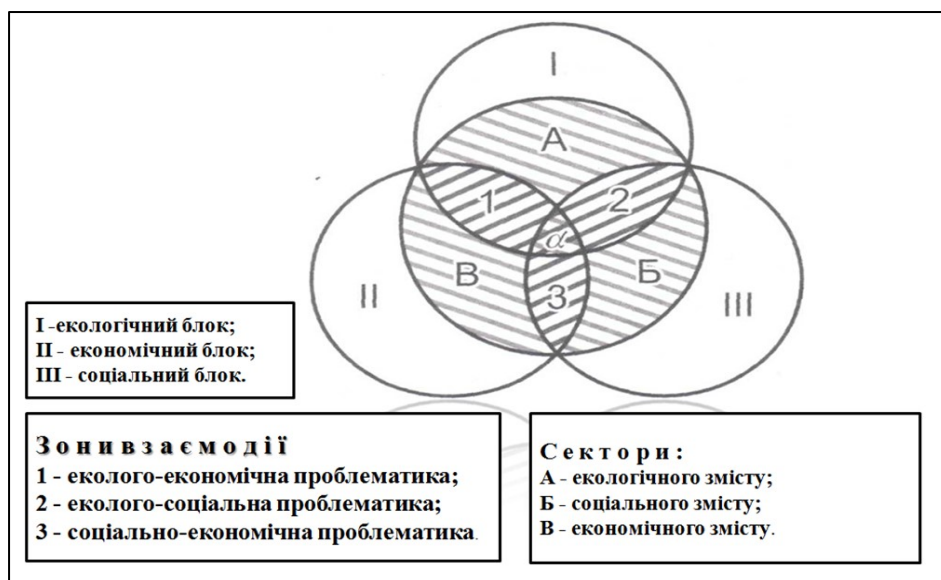
При вивченні курсу «Економічна і соціальна географія» в 9-му класі недостатньо подається вивчення основних шляхів раціонального використання природних ресурсів, охороні і перетворенні навколишнього природного середовища.

Завершальним шкільним курсом географії є «Соціально-економічна географія світу». Тут учні на основі здобутих знань в попередніх курсах мають значний потенціал в розкритті екологічних проблем з позицій системності, цілісності, просторової диференціації та їх проявах в різних країнах за умови якщо в попередніх курсах в повному обсязі були розкриті спочатку основні тенденції екологічних проблем та шляхи їх вирішення, розкриття екологічних проблем по материках та океанах і так далі, що в умовах теперішнього змісту шкільної географічної освіти не розкрито в повному обсязі.

З метою забезпечення принципу поліпотребнісної мотивації поведінки в учнів потрібно сформуванати екологічну компетентність (рис. 1), яка розкривається за алгоритмом, що передбачає: розкриття сутності проблеми, основних понять; вивчення причин виникнення проблеми; зв'язок проблеми з іншими екологічними проблемами, зокрема – наслідки для довкілля і здоров'я;

економічні наслідки; правове забезпечення вирішення проблеми; промислові технології вирішення проблеми; вирішення проблеми на побутовому рівні, можливості школярів у вирішенні проблеми (поради споживачам).

В. О. Сухомлинський зазначав, що, передаючи дітям великі матеріальні і духовні багатства, разом з ними треба передавати й благородне почуття любові до Батьківщини.

Рис. 1 Зміст екологічної компетентності учнів

Джерело: складено автором за матеріалами [5]

Батьківщина - це насамперед той куточок Землі, де вона народилась, живе. Показати дітям красу цього куточка, викликати в них гарячу любов до березового гаю, соснового бору, до полів і лук рідних місць — означає закласти основи патріотизму. Цьому сприятимуть екскурсії, спостереження за природою, оскільки виховання любові до Батьківщини у дитини треба починати з виховання любові до природи рідного краю.

Свідоме і бережливе ставлення до природи повинно формуватися з дитинства, у сім'ї, в школі і можливе воно лише за умови різкого піднесення екологічної культури і знань у даній галузі.

Екологічне навчання і виховання — це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування у людини знань наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації й активної життєвої позиції в галузі охорони природи, раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

Екологічна освіта повинна бути безперервною і здійснюватися в дошкільний, шкільний та післяшкільний періоди.

У процесі роботи більшість учителів акцентує увагу на значенні природи у господарській діяльності людини і майже не розкриває її естетичні цінності. Проте для молодших школярів найдоступнішим є емоційно-естетичне

сприйняття природного середовища. Завдання педагога – передбачити способи злиття емоційних почуттів у ставленні до природи з пізнавальними завданнями щодо її вивчення і практичними діями з охорони. Важливе значення має безпосереднє спілкування дітей з природою при проведенні спостережень, під час екскурсій, прогулянок, походів. Так, під час сезонних екскурсій у природу з другокласниками вчитель не лише допомагає дітям виділяти характерні ознаки кожної пори року, а й виховує любов до рідної природи, почуття прекрасного, формує навички грамотної поведінки в природі.

Екологічне виховання передбачає також вироблення навичок грамотної поведінки дітей у природі. Діти повинні засвоїти, що під час прогулянок, екскурсій, походів не можна голосно розмовляти, рвати квіти, ламати гілки дерев і кущів, руйнувати пташині гнізда, мурашники, забруднювати навколишнє середовище, підбирати малят звірів і пташенят.

Отже, екологічне виховання в школі є комплексним. Комплексність екологічного виховання проявляється у тому, що воно досягається внаслідок поєднання морального, трудового, естетичного виховання, що сприяє всебічному розвитку особистості. [4, с. 38-39].

Екологічно спрямована позакласна робота сприятиме формуванню мотивації та зацікавленості у навчанні, активізації дослідницької діяльності учнів та розвитку практичних вмінь і навичок школярів. Позакласна робота повинна бути практично представлена, пов'язана із життям, а її зміст – відповідати віковим особливостям школярів.

Список використаних джерел

1. Вороненко, Т. Екологічні знання як компонент екологічної освіти і виховання / Т. Вороненко // Рідна шк. – 2012. – №3. – С. 21-24.
2. Екологічна освіта, виховання і культура//Заверуха Н.М. та ін. Основи екології: навч. посібн./Н.М.Заверуха,В.В.Серебряков,Ю.А.Скиба.-К.:Каравела,2006.-С. 354-363.
3. Ефремов Ю.К. Природа моей страны. – М.: Мысль, 1985. – 350с., ил., карт.
4. Нарочна Л.К., Ковальчук Г. В, Гончарова К.Д. Методика викладання природознавства. – К.: Вища школа, 1990. – 316 с
5. Пустовіт Н. А. Реалізація принципів формування екологічно доцільної поведінки школярів / Н. А. Пустовіт Збірник наукових праць: Наукові записки. – Випуск 88. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВКДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С.202 – 205.
6. Сухомлинський В.О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості // Вибр. тв.: В 5 т. - К., 1976. - Т. 1.– С. 535